

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

*Творческото въображение
и променящата се чувствителност
за природата*

Сборник с доклади от едноименната научна конференция
(София, 15–17 февруари 2023 г.)

Съставител
Маргарита Серафимова

София, 2024

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор / 9

Природата като муза. Места на вдъхновение

Лидия Денкова

Поляната на галеоните и целият свят. Философската носталгия по тъждеството в *Locus amoenus* / 15

Елия Маринова

Живата градина в сборника *Epistulae metricae* на Франческо Петрарка / 35

Людмила Балабанова

„Природата живее в нас и ние в нея“: корени на хайку естетиката / 53

(При)родни картини. Национално и универсално

Михаил Неделчев

Полярните природни визии в българската поезия от XX век / 71

Георги Господинов

Муха и литература. Към една Малка антология на мухата в българската поезия / 79

Николета Пътова

За природата химнично / 96

Фигури на природното. Миметично и метафизично

Клео Протохристова

Подир сенките на облаците – от Аристофан до Гугъл Драйв / 113

Христо Хр. Тодоров

Алегорията на кръстопътя между литература и природа (фрагмент от контекстуален анализ на „жабешкия хор“

в романа „Елизабет Костело“ на Дж. М. Кутси) / **129**
Маргарита Серафимова

Бурята – една природна и поетична стихия / **144**

Децата и природата

Росица Чернокожева

Природата и детето – анимистичното начало / **163**

Катерина Гаджева

Мила Родино, ти си земен рай! Природата на България, представена в детските илюстрации от 1960-те години на XX век / **189**

Мария Пилева

Едно „Пътешествие вътре вкъщи“ от 1870 г. / **208**

Природата на жената, природата и жената

Мартин Колев

Женскостта като дива и окултурена природа в творчеството на Матвей Вълев / **229**

Стилияна Петкова

Природата като средство за изразяване на женската субектност в художествения свят на швейцарската авторка Корина Бий / **246**

В царството на Флора

Андриана Спасова

„Колко идилии се раждат в ума на човека“ или за растителния свят у Найдено Геров / **265**

Хюсеин Мевсим

Тъмната сянка на едно вечнозелено дърво (Кипарисът в българската литература и живопис) / **289**

Петя Абрашева

Нарцис срещу Лилия – флорални и митологични аспекти в поезията на Николай Лилюев / **311**

Надежда Цочева

Градините на българския модернизъм и постмодернизъм.
Флоропоетика и декоративност / **328**

Вяра Попова

Сравнявайки букета от цветя и икебаната / **349**

Природата под въпрос. Роли на пейзажа

Румяна Л. Станчева

Бягство в природата в съвременната проза. Кристина
Димитрова и Габриела Адамещяну / **371**

Мария Димитрова

Nature Questioned: on Two Poems by Thomas Hardy / **389**

Ребека Джили

„Я любил природу, но в убранстве роскошном“:
природата в автобиографичното повествование на И. М.
Долгоруков (1764–1823) / **405**

Елеонора Шестакова

Рыцарский пейзаж в лирике Николая Гумилева:
особенности поэтики и методологии анализа / **419**

Граници на човешкото. Природни утопии и дистопии

Виолета Вичева

Обичта към природата като спасение. Романите
„Стената“ и „Мансардата“ на Марлен Хаусхофер / **449**

Александър Попов

Мега-романът и моделирането на природата / **461**

Мисълта за природата в българската фантастика

Николай Генов

Травмата Витоша: „Вирт“ и урбанизмът в контекста
на екологичната фантастика / **481**

Елена Борисова

Човекът и природата в борба за оцеляване: „Съдът на поколенията“ и „Десетият праведник“ на Любомир Николов / **496**

Чавдар Парушев

Екопоетически нагласи и пренагласи в няколко произведения на българската научна фантастика / **513**

Човешката природа и природата на текста

Валери Личев

Двойственният начин на писане у Теофил Готие и въображаемият обект на желание / **527**

Мирослава Христоскова, Валери Личев

Самотата и бездомното битие / **543**

About the Authors / 565

ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА В БОРБА ЗА ОЦЕЛЯВАНЕ: „СЪДЪТ НА ПОКОЛЕНИЯТА“ И „ДЕСЕТИЯТ ПРАВЕДНИК“ НА ЛЮБОМИР НИКОЛОВ

Елена Борисова

*Институт за литература – Българската академия на
науките*

Резюме: *Романите на Л. Николов „Съдът на поколенията“ и „Десетият праведник“ разгръщат две посоки на съдбата на човечеството и природата и най-вече проследяват последствията от борбата им за оцеляване. Какво ще се случи ако природата реши да отвърне на човешките набези и поеме контрола върху планетата Земя? Какво е мястото на човека в една глобална екосистема, която го възприема като паразит? Това са някои от въпросите, които романите поставят като важни, а отговорите, разгърнати през научнофантастичните им проекции във и прогнози за бъдещето, са една възможна реализация на крайния резултат от битката за оцеляване на човека и природата.*

Ключови думи: *българска научна фантастика, екотравма, екологична катастрофа*

MAN AND NATURE IN A STRUGGLE FOR SURVIVAL: “THE JUDGMENT OF THE GENERATIONS” AND “THE TENTH RIGHTEOUS MAN” BY LYUBOMIR NIKOLOV

Elena Borisova

Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences

Abstract: *L. Nikolov’s novels “Judgment of the Generations” and “The Tenth Righteous One” unfold two directions of the fate of humanity and nature, trace the consequences of their struggle for survival. What would happen if nature decided to fight back against human invasions and take control of planet Earth? What is the place of man in a global ecosystem that perceives him as a parasite? These are some of the questions which novels pose as important, and the answers unfolded*

through their science fiction projections and predictions of the future are a possible realization of the ultimate outcome of the battle for survival between man and nature.

Keywords: *Bulgarian Science Fiction, Eco-Trauma, Ecological Catastrophe*

Екологията и научната фантастика споделят немалко идеи и тези. Доказателство за подобно твърдение са множеството произведения, появили се от началото на ХХ век, и особено през последните няколко десетилетия¹, които разработват различни сценарии, в повечето случаи катастрофични, за взаимодействието между човека и околната среда. Екокритиката все по-осезаемо признава централното значение на научната фантастика като жанр, който проявява сериозен интерес към връзката между човека и другите видове, към планетарната заплаха. През 1999 Урсула К. Хайзе² пише писмо до участниците в научен форум, посветен на литературата и околната среда, в което отбелязва важността на научната фантастика в мисленето за околната среда.

Екокритиката анализира начините, по които литературата представя отношението на човека към природата в определени моменти от историята, какви ценности се приписват на природата, защо и как възприятията за природата оформят литературните

---

¹ Вж. „Удаденият свят“ (англ. изд. 1962) на „Heat“ (1977) на Артър Херцог, „The Sea and the Summer“ (1989) на Джордж Гърнър, някои от романите на Ким Стенли Робинсън („Forty signs of Rain“ (2004), „Fifty Degrees below“ (2005) и др., „Пътят“ на Кормак Маккарти (англ. изд. 2006, бълг. прев. 2009, 2012.), „Орикс и Крейк“ (англ. изд. 2003, бълг. прев. 2020) на Маргарет Атууд и много др.

² Ръководител на катедрата по английски език към Калифорнийския университет. Временно е ръководител и на Лабораторията за екологични наративни стратегии към Института по околна среда и устойчивост към същия университет. Нейните изследвания се фокусират върху съвременната литература и екологичните хуманитарни науки; литература и наука, научна фантастика и др., а именно: „Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global“ (2008), „Imagining Extinction: The Cultural Meanings of Endangered Species“ и др.

тропи и жанрове. Нито един жанр не е изключен от този вид анализ. Един от съвременните жанрове, в който най-ясно се поставят въпросите за природата и околната среда, е научната фантастика. [...] Научната фантастика е жанрът, който най-упорито и смело се ангажира екологичните въпроси и тяхното предизвикателство към нашата визия за бъдещето³.

В периода 2007–2008 г. се заговаря за т.нар. климатична фантастика (cli-fi)⁴, литература, изцяло фокусирана върху изменението на климата. Климатичната фантастика влиза в обращение и в полето на екокритиката. Според Антония Менерт климатичната фантастика отразява етичните и социалните последици

от тази несравнима екологична криза, отразява настоящите политически условия, възпрепятстващи действията срещу изменението на климата, изследва как се материализира рискът и засяга обществото. [...] По този начин служи като културно-политически опит и иновативна алтернатива за осмисляне на климатичните промени⁵.

За Ан Каплан разказите за изменението на климата представят чувствителност, натоварена с травма. Дискусиите около климатичната фантастика провокират проучвания за начините, по които тази литература изобразява бъдещето. Критиците се питат дали жанрът неизбежно предвижда апокалипсис, унищожаване на човешкия вид и като цяло животът на планетата. Или отразява икономическите, политическите и социалните договорености, предизвикали изменението на климата.

---

³ Вж. Heise, U. K. "Letter", PMLA 114.5 (Oct. 1999): 1096–1097: https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_PMLAForum.pdfq (посл. проверка 10.02.2023).

⁴ Терминът се приписва на английския журналист и екоактивист Дан Блум, който за пръв път лансира климатичната фантастика като художествена литература, обърната към екологичните проблеми.

⁵ Mehnert, A. *Climate Change Fictions: Representations of Global Warming in American Literature*. – London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 4.

***Катастрофичността в романите на Л. Николов
„Съдът на поколенията“ и „Десетият праведник“***

Първите стимули на българската научна фантастика за художествено осмисляне на борбата на човека за оцеляване сред природата се проявяват през 1930 г. в романа на Георги Илиев „О-Корс“. Земята е скована в лед поради угасване на Слънцето вследствие на падането на Венера върху него. Човечеството се е скрило в подземни градове, приготвя храната си по синтетичен път. Растителността и животните са унищожени. Ученият Виних Дъждански събужда слънчевата активност чрез „лъчеви змиевици“ (ракети-мълнии, лазерни импулси) и успява да спаси планетата. В другия му роман „Теут се бунтува“ (1933) планетата е спряла въртенето около оста си. Ученият Кантемир я задвижва с „въжежни лъчи“. Георги Илиев описва планетарно-социален катастрофизъм, а произведенията му, по думите на Огнян Сапарев, са „символ на пътищата на окървавеното човечество, вяра в доброто начало, показалец, че гръмотевици ще разтърсят земята, защото „за отделния човек не трябва да се ограбва човечеството“⁶. Катаклизмите идват отвън, предизвикани са от нарушения космически порядък, а един от пътищата, по които трябва да поеме човечеството, за да не се самоунищожи, е създаването на нов ред, в който запазването на човешкото е единственият начин за спасение.

В българската научна фантастика след появата на произведенията на Г. Илиев, които описват глобален катаклизъм, до 90-те години темата за изменението на климата не е във фокуса на писателите. Това се дължи не само на политическата и културната обстановка у нас до 1989 г., но и на тенденциите като цяло в научната фантастика в световен мащаб: проследяването на взаимодействието на човека с новите технологии, картографирането на бъдещето на

---

⁶ Сапарев, О. *Фантастиката като литература*. – София: Просвета, 1990.

човешката природа, трансформациите на тялото, психиката и др.

През 1978 г. у нас се появява романът на Любомир Николов и Георги Георгиев „Съдът на поколенията“ който, макар и идеологически уплътнен, осмисля бъдещето на природата вследствие на разрушителните действия на човека върху нея. Няколко години по-късно излиза романът на Хаим Оливер „Енерган 22“ (1981), който проследява живота на общество в бъдеще, в което въздухът е отровен от гъстия и непроницаем стайфли (смесица от серен двуокис, оловни аерозоли, сероводороди и др.), много растителни и животински видове са унищожени, а мощна корпорация („Албатрос“) се грижи за поддържането на замърсяването на околната среда и въздуха с производството на храна, дрехи, аромати, енергия в петролните рафинерии и химически заводи. И в „Енерган 22“ спасителният комунизъм, макар и не ясно заявено, както е в „Съдът на поколенията“, се визуализира имплицитно през образа на митичния Остров на спасението, където малка група от хора се борят срещу капиталистите, отговорни за замърсяването на природата. Романът на Хаим Оливер ангажира читателското съзнание с екологичните проблеми на бъдеще, в което кислородът се заплаща, въздухът е отровен, поддържането на живота се превръща в лукс. Противогазът е „новото лице“ на човешките същества, издаващи нечленоразделни звуци заради маските, заради гумените хоботи вместо устни, стъклата вместо очи и др.

През 1999 г. излиза романът на Любомир Николов „Десетият праведник“, който представя кървавата борба за оцеляване между природата и човека. Човечеството се пренася назад в своето технологично и социално развитие, а природата успешно го изтласква встрани, давайки приоритет на развитието на животните.

Ангажираността на българските писатели към проблемите, провокирани от климатичните изменения, по-видимо нараства

след 2010 г. Автори като Георги Коновски⁷, Тихомир Димитров⁸, Васил Георгиев⁹, Александър Ненов¹⁰, Владимир Тодоров¹¹ и др. проследяват промените и травмите на човешката психика в свят, в който инстинктите за оцеляване (физическо и емоционално) са единствената движеща сила. Във всичките посочени произведения е отразена реакцията на човека към заплахата или към случилата се вече екологична катастрофа; отчуждението на индивида не толкова от колектива, колкото от личностните морални и етични категории, които са поддържали, били са опора на културния живот. Катастрофичните крайности, генерирани от начина на светостроене на произведенията, осмислящи бъдещето на природата и човека, изразяват реални глобални проблеми.

***

Изменението на климата неизбежно ни провокира да преосмислим собственото си място в света. В същото време чрез визуализирането на екологичната криза художествената литература създава среда за генериране на митове за нашата епоха, трансформирайки почитани от времето разкази, които съответстват на нашите знания и страхове (например библейския мит за потопа, за апокалипсиса). Климатичната фантастика разкрива начина, по който човешкото същество възприема собствената си култура, ценностна система, вярвания в бъдещето и др. Проследяването на подобни нишки в произведенията позволява на читателя не само да вникване в актуалните теми и проблеми, свързани с изменението на климата, но и в „структурите на чувствата“, които циркулират около тях. Структурата на чувството е концепция, създадена

---

⁷ Произведенията „С храна си живял“ (2014), „Територията“ (в сборника „Бъдеще евентуално“)

⁸ Романът „Аварията. Ново небе и нова Земя“ (2016).

⁹ Романът „Апарат“ (2013).

¹⁰ Романът „Летящата планета“ (2017).

¹¹ Романът „Архипелаг Ню Йорк“ (2018).

от социолога Реймънд Уилямс. Той подчертава, че афектите, емоциите и чувствата имат отношение не само с индивидуални, когнитивни и/или психологически събития, но често са и сложно свързани със социалния и историческия свят. Структурата представлява културата на даден период: това е конкретния жив резултат от всички елементи в обща организация. Едно поколение би могло да предаде на следващото, на своя т.нар. наследник, общ културен модел, който се променя с всяко поколение, променя се и структурата на чувството, но основата е положена от неговите предци. Най-отчетливо „промяната в организацията произлиза от живия организъм: новото поколение реагира по свой начин на уникалния свят, който наследява“¹², но приемствеността може да бъде възпроизведена и проследена в колектива.

В произведенията на Любомир Николов „Съдът на поколенията“ (в съавторство с Г. Георгиев) и „Десетият праведник“ се наблюдават следи от структурата на чувството и в психологически, и във физически аспект, разкрити чрез действията на героите, и най-вече от следите, оставени им от предишните поколения. Структурата на чувството се изразява най-отчетливо при проявленията на травмата – човешката и екологичната, и при активизирането на нагона за самосъхранение.

В „Десетият праведник“ травмата и нагонът за самосъхранение са изведени в по-чист вид, отколкото в „Съдът на поколенията“, но и в двете произведения тези структури са движеща сила в отношенията между човека и природата. В „Съдът на поколенията“ авторите акцентират върху реалната отговорност, която човек трябва да поеме за собствените си действия спрямо природата. В бъдещето (в XXV век) е организиран съдебен процес срещу определени хора от миналото, нарушили естествените процеси в природата с помощта на технологиите: моретата и океаните са замърсени от ежегодните разливи на нефт и газ от танкерите, атмосферата е замърсена от промишлени газове и

---

¹² Williams, R. *The Long Revolution*. – London: Penguin Books, 1965, p. 65.

радиоактивни частици, храната е синтетична; военни организации въздействат върху населението на дадени райони с генетични отрови, които оказват влияние върху наследствеността:

Като в някакъв кошмар се редуват обезобразени детски тела – без ръце, без крака, с китки, излизащи направо от раменете, с изкривени черепи, гладки лица, върху които няма и следа от очи, уста, нос, със зеещи дупки на мястото на лицето – близнаци, преплетени така, че са се превърнали в подобие на октопод¹³.

Природата също е представена през нейните аномални състояния. „Тропическата растителност е изчезнала. Отстрани са само дънерите на дърветата, протягащи към небето своите голи, почернели клонове¹⁴“; „Реката е пресъхнала. Край нея се простират голи скали¹⁵“; „На пясъка лежат мъртви риби, изхвърлени от вълните¹⁶“; „Радиацията е предизвикала мутации на морските звезди... [...] Потомството на оцелелите екземпляри се е превърнало в съвсем нов вид“¹⁷.

„Съдът на поколенията“ щрихира бъдещите сценарии на реакцията на природата и човека към разрушителните проявления на антропоцена. Травмата, освен като психологическа фиксираност на индивида и общността, е отразена и като екотравма. Подобно реконцептуализиране на травмата и нейните неантропоцентрични изобразявания разкрива преплитането, взаимозависимостта между човешките и други видове травми. Идеята за екотравмата е представена от Анил Нарине в предговора към сборника „Есо-Траума“ (2015) като „вреда, която ние, като хора, нанасяме на нашата естествена среда или вредите, които поддържаеме в природата, в коравосърдечните им повторения. Терминът

---

¹³ Георгиев, Г., Л. Николов. *Съдът на поколенията*. – София: Народна младеж, 1978, с. 41.

¹⁴ *Ibid.*, с. 36.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*, с. 68.

¹⁷ *Ibid.*

обхваща и двете обстоятелства, тъй като тези привидно различни случаи на екологична вреда често са свързани и дори симбиотични: травмите, чрез които увековечаваме в една екосистема замърсяването и неустойчивото управление на ресурсите неизбежно се връщат, за да ни навредят¹⁸. Според Нарине природата понася вредите от травмите, както би го направила човешка жертва, а травмизираната земя ражда травмизирани хора¹⁹.

Подобни призиви за преосмислянето на травмата в по-широк контекст на органичната, и дори неорганичната, природа отмества изследванията отвъд фиксацията им върху човека. Някои изследователи²⁰ твърдят, че е жизненоважно да се „разруши господството на човешките тела като единствените обекти на траур и да се разшири пространството на опечалените“²¹. Освобождаването на травмата от нейния антропоцентризъм и пренасянето ѝ в полето на нечовешкото, по-цялостното обхващане на живата и неживата природа, задава друга посока на осмислянето ѝ. Проявена е първичната травма на природата, архаичната памет на взаимодействието на човека и останалия свят.

В „Съдът на поколенията“ травмата е изразена, освен чрез горепосочените цитати, които изобразяват измененията на природата и на човека от продуктите на техноеволуцията и химическите науки, и чрез крайния резултат от задълбочената екологична криза, достигнала апокалиптични измерения²².

---

¹⁸ A. *Eco-Trauma*. – New York: Routledge, 2015, p. 9.

¹⁹ *Ibid.*, p. 13.

²⁰ Вж. Introduction: To Mourn beyond the Human, – In: A. Cunsolo and K. Landman (eds) *Mourning Nature: Hope at the Heart of Ecological Loss and Grief*, Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 2017, pp. 3–26.

²¹ *Ibid.* p. 16).

²² „Светът е мъртъв. Животът е изчезнал завинаги от планетата Земя. Небето е почерняло, закрито от тежки черни облаци. [...] От облациите се сипе черен сняг и покрива безкрайните равнини. Над голите полета са носят снежни смерчове и падат по земята. Реките са замръзнали, сковани в ледове. (...) Човекът е възникнал в един ледников период и е загинал в друг. Великолепен надпис за надгробен камък на човечеството, ако има

Човечеството е достигнало до прагови точки, от които няма възможност за връщане към „домашния уют на холоцена“. Социално-екологичните проблеми и борби за връщане на баланса между човека и природата са изобразени и през борбата с капитализма, с щетите от индустриализацията. Извеждането на капитализма като основна причина за бедстващата Земя има отношение и към политическата обстановка в страната през периода, в който е написан романът. В него се наблюдават идеологически маркери, а комунизмът е представен като единствената възможност за спасение: „Комунизмът стана не просто главна, не само дори водеща сила – той е единствената възможност за ясно бъдеще“²³. За произведението Любомир Николов споделя:

„Съдът на поколенията“ мина през първите рецензии без затруднения – все пак в книгата се гromяха капиталистите. Но ненадейно един рецензент зададе безкрайно коварния за онова време въпрос: А защо авторът не споменава социалистическите страни. [...] Наложих се да вмъкна нов текст и да усуквам, че всичко добро в екологията идва от соца, а ако има нещо лошо, то е заради натиска на капиталистите²⁴.

Извън идеологическите клишета, разпръснати пестеливо, но на точните места, в произведението, „Съдът на поколенията“ отразява напрежението, породено от щетите, нанесени на природата. Романът на Л. Николов и Г. Георгиев създава среда за етически главоблъсканици и психологически дилеми, свързани с изменението на климата, неизбежния политически натиск, независимо от наложената система, визуализира втвърдените навици на мисленето за природата като средство за задоволяване на потребностите, независимо

кой да го издигне. [...] В замръзналите океани са загинали последните останки от живота.“ (Георгиев, Николов, *Съдът на поколенията*, с. 114)

²³ *Ibid.* с. 5.

²⁴ Николов, Л. Едно лекомислено заиграване с формите и функциите на човешкото тяло може да доведе до ужасни последствия. В: *Фантастика и бъдеще*. – София: ИЦ Б. Пенев, 2021, с. 219)

от последствията, и търси идентификация с нови перспективи, с колективния човешки ангажимент към бъдещето на света.

Другото произведение на Любомир Николов „Десетият праведник“ е написано през 80-те години²⁵, но поради различни обстоятелства излиза от печат през 1999 г. Докато в „Съдът на поколенията“ екоотравмата е разкрита чрез опустяващата, оголена на места от растителност и изчезващи животински видове, природа, в „Десетият праведник“ тя проявява своя „нагон за самосъхранение“, реагирайки на човека с отключването на обратната еволюция. Човечеството е изправено на ръба на оцеляването след т.нар. Колапс, който е засегнал не само Земята, но и Вселената. Природата изменя някои от своите закони и като резултат много от химичните елементи (злато, мед и др.) стават нестабилни, а оттам губят ценните си свойства. Някои елементи стават взривоопасни²⁶.

Градовете и селата са разрушени, животните постепенно разширяват своя ареал, завръщат се в обезлюдените от човека региони. Хората са изтласкани в периферията на природата на ръба на оцеляването, а осигуряването на огън там, където в селищата все още се поддържа някакво общество, се превръща в лукс, контролиран от военни групи, поели ръководните

---

²⁵ В интервю Л. Николов споделя, че през 1989 г. Тед Търнър обявява конкурс за научнофантастичен роман с награда 500 хиляди долара. Изискванията на Търнър са романите да имат определен брой думи, действието да се развива в средата на следващия век и да се решават глобалните проблеми на Земята. Любомир Николов изпраща ръкопис за конкурса, но договърът, задължителен елемент към ръкописа, не достига до получателя (вж. повече в интервюто „На лов за въображение“, публикувано в края на книгата „Десетият праведник“).

²⁶ „Сякаш уморена от толкова лудост, природата нанесе втори удар. [...] Само за няколко дни златото и среброто се превърнаха в нестабилни, черни на цвят радиоактивни елементи. [...] Третият удар, истинския удар на Колапса, дойде на 4 април. [...] [С]амо за секунди цивилизацията загуби най-важния си метал. Мед... [...] [Н]якаква неизвестна сила промени тези свойства и в един миг лишената от електричество цивилизация рухна на колене. Гладът, епидемиите и сраженията между оцелелите довършиха останалото“ (Николов Л. *Десетият праведник*. – София: Аргус, 1999, с. 49).

функции. Горите са населени от бунтовници, налагащи над окупираните територии свои закони и правила. Обратната еволюция е засегнала и човека като елемент от природната картина. Цивилизацията е представена през останките, напомнящи за някогашен живот²⁷.

Връщането към предишен стадий на развитие, към обратна еволюция, разкрива органичната взаимозависимост между всички елементи на биоеволюцията, към която спада и човекът, генерира обща памет, а оттам и проявената травма, макар и с различни интензивност в живата и неживата природа, носи своя опустошителен заряд. Нагоните за самосъхранение се превръщат в единствения импулс, който движи човека. От друга страна, нагоните (по З. Фройд) са устремени към регресия, към възстановяване на предишно състояние, което е трябвало да бъде изоставено под влияние на външни въздействия, нещо като органична еластичност, или проява на инерцията на органичния живот. В живата субстанция се извършват два противоположни вида процеси, „едните – изграждащи, или асимилаторни, другите – разграждащи, или дисимилаторни“²⁸. Промяната във всяко живо същество се осъществява чрез промяна на заобикалящата го среда. Появата на *Homo sapiens* е резултат както от катастрофите, случили се на подходящо място в подходящо време, така и на тези, които в други епохи и на други места не са станали. Ако погледнем историята на нашата планета, а в по-общ план и на Вселената, ще видим, че светът се движи в някаква посока вследствие на множество случайни катастрофи – едновременно съзидателни и унищожителни, които обаче се подчиняват стриктно на физическите закони.

---

²⁷ „Сред плътния пръстен на тъмната елова гора развалините (на зимен курорт – бел. Е. Б.) изглеждаха като някаква уродлива рана от полусрутени стени със зеещи дупки вместо прозорци и изкривени решетести метални конструкции. [...] Прашните останки от някогашния асфалт бяха целите в ями“ (*Ibid.*, с. 17).

²⁸ Фройд З. *Психология на несъзнаваното*. – София: Колибри, 2014, с. 190.

В своята статия „Съзидателно-унищожителният принцип. Светът като катастрофа“²⁹ Станислав Лем представя процесите на развитие на Земята и във Вселената като резултат именно от съзидателните и унищожителните сили. Възникнали сме, пише Лем, „и сме се размножили до милиарди, защото милиарди други същества са били унищожени“³⁰. Лем много ясно извежда съзидателния аспект на катастрофата на Земята, довел до появата на нови видове, до еволюцията на старите, който е генератор на две енергии, два импулса – импулса за самосъхранение и деструктивния импулс³¹, неизменна част и от еволюцията на човека, важно звено в нейното развитие³².

Разрушаването на досегашния еволюционен път и на природата, и на човека, за да се създадат условията за нова еволюционна посока, е единствената реакция срещу сегашния ред. Романът го изобразява посредством жертвите, които природата и човекът дават, тяхното неизбежно, на моменти

---

²⁹ Станислав Лем описва процесите във и развитието на Вселената именно през енергиите за създаване и разрушаване. Земята, пише авторът, „е възникнала, защото Прасълънцето е навлязло в зоната на унищожение; животът е възникнал, защото Земята е напуснала тази зона: човекът е възникнал, защото през следващото милиардолетие изстреблението отново се е сгромолясало върху Земята“ (Лем, С. Съзидателно-унищожителният принцип. Светът като катастрофа. В: *Избрани фантастични произведения в два тома. Том втори*. – София: Народна младеж, 1988, с. 322).

³⁰ *Ibid.*, с. 338.

³¹ Разклонението на еволюционното дърво, създадо бозайниците, е свързано с катастрофата на Земята преди около 65 милиона години, когато метеорит унищожава живота на планетата, а оттам и най-висшите животни – влечугите, които господствали на сушата и във водата двеста милиона години. Човекът не е можел да възникне през мезозойската ера, защото заложеният за развитието ѝ капитал, наследствена маса, не е притежавал ресурсите, необходими за появата на антропоиди.

³² „Родили сме се, преминавайки – чрез историята на нашата звезда, после на планетата, после на биогенезиса и еволюцията – през много иглени уши, и затова деветте милиарда години, разделящи възникването на протосоларния облак от газовете до възникването на Homo Sapiens можем да сравним с гигантски слалом, в който не е пропусната нито една вратичка.“ (Лем, *Съзидателно-унищожителният принцип...*, с. 322)

насилствено за втория, но необходимо, завръщане към първоизточника, искрата на твореца, положила основите на една балансирана система на живот, в която всяко звено е важно за оцеляването на следващото. Борбата за оцеляване и на природата, и на човека е безмилостна. В романа героите са на ръба на оцеляването. За разлика от „Съдът на поколенията“ тук много по-ясно е изведена структурата на чувството и нейните измерения – травмата и нагонът за самосъхранение. Докато в първия роман на автора изобразените картини, описващи състоянието на природата, разкриват останките на една унищожена екосистема, в „Десетият праведник“ можем да проследим първо: постепенното физическо изтласкване на човека от наченалите процеси по самосъхранение на природата, връщането към нейно по-ранно съществуване³³, и второ: неизбежната духовна и емоционална регресия на човешкия вид, изгубил своя вътрешен баланс и опори³⁴, изобразени както чрез останките,

---

³³ „След Колапса планините постепенно се превръщаха в истинско животинско царство. Цивилизацията отстъпваше позициите си и зверовете се размножаваха с изумителни темпове, бързайки да наваксат узурпираната от векове свобода. [...] Пасящите крави не обръщаха никакво внимание на минаването му. Сега те бяха артистите на тези планински краища. От тях до голяма степен зависеше животът на тукашните селяни. И изглежда го разбираха, ако се съдеше по ленивото им господарското придвижване из пасището“ (Николов, *Десетият праведник*, с. 28) „[М]ежду руините вече растяха млади дръвчета, устремени нагоре, за да засенчат завинаги това кътче, което човекът преди време бе отвоювал за собствено развлечение“ (*Ibid.*, с. 39). „Тревата и бурените бяха навсякъде из мъртвото село. Гъсталаци от коприва обсаждаха старите каменни стени, див бръшлян пълзеше нагори към хлътналите покриви, където вече се бяха вкоренили млади дръвчета. Яркото утринно слънце на младата зеленина странно контрастираха с изтлелия спомен за отдавна отминала смърт, още тегнещ из въздуха като едва доловим дъх на пепел от изгаснало слънце“ (*Ibid.*, с. 50).

³⁴ „Хората бяха изгубили вяра в каквото и да било, освен в днешното парче хляб“ (*Ibid.*, с. 53) „Не знам, може би ние всички заедно сме решили подсъзнателно, че е време да отървем света от присъствието си. Обаче в своята неизмерна гордост сме избрали смърт, чрез която да го повлечем

напомнящи цивилизацията, през агресивните стремежи за оцеляване³⁵, така и чрез някои от героите (като отец Донован, физика Жак Бержерон, Николай, Мишин), които, като че ли са от малкото останали праведници, съхранили в голяма степен човешкото у себе си.

Извеждането на екотравмите, на нагоните за самосъхранение като проявления на структурите на чувствата в произведенията на климатичната фантастика представят сложните връзки между човека и природата и тяхната взаимозависимост. Афектите, емоциите и чувствата са не просто моментни състояния, разкриващи човешкия дискомфорт от дразнител, идващ отвън, а част от вътрешни структури, персонифициращи невидими корени на съзнанието, предавани от поколение на поколение като памет за еволюцията на човека и за неговата връзка с наличните в природата съзидателните и унищожителните сили.

Любомир Николов разкрива проблемите на своето съвремие посредством художественото изобразяване на изменението на климата не само чрез духовните, психологическите промени у човека, не само чрез екологичните рани, нанесени на природата, но и през колапса, обхванал всички нива на съществуване, включително прекомерната технологична зависимост, икономическата нестабилност и засиленото социално разделение. Регистрира отговорността на поколенията към действията на техните бащи, възможната гибел вследствие на арогантното възприемане на човешкия вид като изключителен, а оттам и като господар, контролиращ живота във всичките му форми. Същевременно извежда и потенциала за промяна със

подир себе си“ (*Ibid.*, с. 169); „Няма кой да го измие за полагане в гроба“ (*Ibid.*, с. 34).

³⁵ „Бесилката на пътя се тъмнееше в сянката на околните дървета и полуразложеният труп под нея бавно се полюшваше и въртеше“ (*Ibid.*, с. 50). „Разпадането на световната комуникационна система бе довело след няколко месеца кървави безредици до стабилизиране на почти средновековно ниво – хиляди разпокъсани държавици, управляване с жестока ръка от новопоявили се диктатори...“ (*Ibid.*, с. 53).

завръщането към екологичната чувствителност у човека като необходим залог за предотвратяването на бъдеща глобална катастрофа.

Библиография

Илиев, Г. *О-Корс* [Iliev, G. *O-Kors*]. – Стара Загора: Печ. Светлина, 1930.

Илиев, Г. *Теут се бунтува* [Iliev, G. *Teut se buntuva*. – Plovdiv: „Hristo G. Danov“, 1983.]. – Пловдив: Христо Г. Данов, 1983.

Георгиев, Г., Л. Николов. *Съдът на поколенията* [Georgiev, G., L. Nikolov. *Sadat na pokoleniyata*]. – София: Народна младеж, 1978.

Лем, С. Съзидателно-унищожителният принцип. Светът като катастрофа. – В: *Избрани фантастични произведения в два тома. Том втори*. [Lem, S. *Sazidatelno-unishtozhitelniyat printsip. Svetat kato katastrofa*. In: *Izbrani fantastichni proizvedeniya v dva tova. Tom втори*]. – София: Народна младеж, 1988, с. 317–344.

Николов, Л. Едно лекомислено заиграване с формите и функциите на човешкото тяло може да доведе до ужасни последствия. – В: *Фантастика и бъдеще* [Nikolov, L. *Edno lekomisleno zaigravane s formite i funktsiite na choveshkoto tyalo mozhe da dovede do uzhasni posledstviya*. – In: *Fantastika i badeshte*]. – София: ИЦ Б. Пенев, 2021, с. 219–224.

Николов, Л. *Десетият праведник* [Nikolov, L. *Desetiyat pravednik*]. – София: Аргус, 1999.

Оливер, Х. *Енерган 22* [Oliver, H. *Energan 22*]. – София: Vision Books, 2019.

Сапарев, О. *Фантастиката като литература* [Saparev, O. *Fantastikata kato literatura*]. – София: Просвета, 1990.

Фройд, З. *Психология на несъзнаваното* [Froyd, Z. *Psihologiya na nesaznavanoto*]. – София: Колибри, 2014.

Bibliography

Cunsolo, A., K. Landman. Introduction: To Mourn beyond the Human. In: *Mourning Nature: Hope at the Heart of Ecological Loss and*

Grief. A. Cunsolo and K. Landman (eds). – Montreal and Kingston: McGill-Queen’s University Press, 2017, 3–26.

Heise, U. K. “Letter”, PMLA 114.5 (Oct. 1999): 1096-1097: https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_PMLAForum.pdfq (посл. проверка 10.02.2023)

Mehnert, A. *Climate Change Fictions: Representations of Global Warming in American Literature*. – London: Palgrave Macmillan, 2016.

Narine, A. *Eco-Trauma*. – New York: Routledge, 2015.

Page, M. Evolution and Apocalypse in the Golden Age. – In: *Green Planet. Ecology and Science fiction*. – London: Middletown, Wesleyan University Press, 2016.

Williams, R. *The Long Revolution*. – London: Penguin Books, 1965.

Elena Borisova, Assistant Prof. PhD

Institute for Literature – BAS

ORCID ID: 0000-0003-0109-972X

E-mail: elena39789@gmail.com